

Για έναν νέο πολιτισμό του χώρου

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 01/07/2024

Πρόσφατα η διάσημη ελβετική εταιρεία σχεδιασμού επίπλων Vitra ανακοίνωσε την ενίσχυση της πολιτικής για την εγκατάσταση των εκθεσιακών χώρων της, εντός και εκτός Ευρώπης, σε αξιόλογα αρχιτεκτονικά κελύφη του παρελθόντος (Dezeen, 12.04.2024). Η νέα αυτή στρατηγική στοχεύει στην ανάδειξη ιστορικών αρχιτεκτονικών αξιών ως νέα υπεραξία και ενίσχυση της εταιρικής εικόνας. Αντίστοιχα, το Ίδρυμα Prada εγκαταστάθηκε πρόσφατα σε ένα παλιό μιλανέζικο οινοποιείο του 1910: ο αρχιτέκτων Rem Koolhaas όχι μόνο αποκατέστησε το υπάρχον συγκρότημα, αλλά σχεδίασε και νέα κελύφη έτσι ώστε να βρουν στέγη όλες οι πολιτιστικές δραστηριότητες του Ιδρύματος. Ο διάλογος παλιού και νέου όχι μόνο εμπλουτίζει την ιστορική μνήμη στην πόλη και τη μορφοπλαστική εμπειρία, αλλά συμβάλλει και στη νέα αντίληψη της αειφορίας και των βιώσιμων αρχιτεκτονικών πρακτικών.

Αν ωστόσο οι εμβληματικές περιπτώσεις Vitra και Prada θα μπορούσαν να ενταχθούν στο πλαίσιο μιας

«αρχιτεκτονικής γοήτρου», το ζήτημα της «επικαιροποίησης» ιδιαιτέρως του αποθέματος της νεότερης αρχιτεκτονικής έχει λάβει σήμερα νέες διαστάσεις. Οι αρχιτέκτονες Anne Lacaton και Jean-Philippe Vassal, αφού το 2019 απέσπασαν το ευρωπαϊκό βραβείο αρχιτεκτονικής Mies van der Rohe, το 2021 τιμήθηκαν με το βραβείο Pritzker για την υπερτριακονταετή δουλειά τους στο πεδίο της αποκατάστασης και επανάχρησης κυρίως της αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα. Αντίθετοι στην πολιτική των κατεδαφίσεων και με έμφαση σε μια διαχρονική αντίληψη «δημοκρατικής αρχιτεκτονικής», οι Lacaton και Vassal έχουν εργαστεί στη Γαλλία ιδιαιτέρως για τον εκσυγχρονισμό συγκροτημάτων κοινωνικής κατοικίας των δεκαετιών 1950-1970. Όπως τονίζεται στη βράβευση του Pritzker, «οι Lacaton και Vassal δεν θεωρούν ότι η αρχιτεκτονική ποιότητα, η περιβαλλοντική ευθύνη και η αναζήτηση μιας ηθικής κοινωνίας βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους», ενώ, αναφορικά με τις μεταπολεμικές γαλλικές "πολυκατοικίες", «ένα κτίριο που στο παρελθόν περνούσε απαρατήρητο γίνεται σήμερα εμβληματικό στοιχείο σε ένα ανανεωμένο πολιτιστικό και φυσικό τοπίο». Οι Γάλλοι αρχιτέκτονες μας θυμίζουν εξάλλου ότι η πραγματική κληρονομιά του μοντέρνου κινήματος δεν σχετίζεται με τη μορφή της αρχιτεκτονικής αλλά με την κοινωνική διάστασή της.

Παράλληλα, στο MoMA της Νέας Υόρκης, που έχει στο γονιδιακό του αποτύπωμα εδώ και έναν αιώνα την επινόηση αρχιτεκτονικών τάσεων και ιδεών με διεθνή ακολούθως καθιέρωση, ακριβώς το 2021 εγκαινιάστηκε η εμβληματική έκθεση «Επανάχρηση, ανανέωση, ανακύκλωση: πρόσφατη αρχιτεκτονική από την Κίνα». Η έκθεση αυτή, που παρουσίαζε το έργο οκτώ κινεζικών αρχιτεκτονικών γραφείων, έθετε πρώτον σε αμφισβήτηση τη νεοαποικιακού τύπου παρουσία «δυτικών» αρχιτεκτόνων στη μεγάλη αυτή χώρα, καθώς και την άκριτα εισαγόμενη υιοθέτηση οποιουδήποτε ύφους, γλώσσας ή αντίληψης του χώρου· δεύτερον, ασκούσε κριτική απέναντι στις μαζικές κατεδαφίσεις και εισήγαγε την ιδέα της επανάχρησης και ανακύκλωσης, όχι μόνο μεμονωμένων κτιρίων αλλά και ολόκληρων αστικών συγκροτημάτων με ιστορική σημασία (Hutong)· τρίτον, σχολίαζε αρνητικά την τεχνοκρατική διαχείριση της έννοιας της αειφορίας και υπογράμμιζε την κοινωνική και βιωματική σημασία της αρχιτεκτονικής.

Αν στην πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα είχε εκραγεί το φαινόμενο των στάρχιτεκτς και των αρχιτεκτονικών έργων ως πρωτοφανών μορφικών-χωρικών γεγονότων, η συνέχεια είναι αρκετά διαφορετική. Ο ίδιος ο Koolhaas, με τον γνωστό επαγγελματικό αλλά και οξυδερκή τρόπο του, οργάνωνε το 2014 στη Βενετία μια Μπιενάλε με πλήρη απουσία υλοποιημένης αρχιτεκτονικής ή «αρχιτεκτονικής του μέλλοντος» (!), καθώς επίσης και οποιασδήποτε λόγιας «παράδοσης» (ακόμη και εκείνης της αγίας μοντέρνας αρχιτεκτονικής), καλώντας ουσιαστικά σε μια αρχετυπική επιστροφή.

Τι σημαίνουν όλα αυτά; Θα χρειαστεί να επανέλθουμε.

Ανάγκη για νέες ευαισθησίες

Όσα αναφέραμε στην προηγούμενη επιφυλλίδα ως νέες πρακτικές (επανάχρηση του οικιστικού αποθέματος του 20ού αιώνα, μετατροπή αρχιτεκτονικών κελυφών του παρελθόντος σε νέους επαγγελματικούς ή εκθεσιακούς χώρους, προβληματισμό για την άκριτη υιοθέτηση εισαγόμενων προτάσεων «διεθνών» αρχιτεκτονικών γραφείων, προσπάθεια για μια «αρχετυπική επιστροφή» σε ουσιαστικές αρχιτεκτονικές αξίες), αποτελούν διάσπαρτες αλλά εξαιρετικά επίκαιρες ενδείξεις αλλαγής παραδείγματος, καλλιέργειας μιας νέας συνείδησης για τη διαχείριση του οικιστικού χώρου και του βιώσιμου περιβάλλοντος. Η κριτική, ειδικά για την τεχνοκρατική διαχείριση της έννοιας της αειφορίας, θα μπορούσε να βρει και στη χώρα μας ένα εξαιρετικό παράδειγμα: το ευφύες τέχνασμα του μπόνους δόμησης (αύξησης δηλαδή των οικοδομικών υψών), αρκεί τα κτίρια να είναι πράσινα!

Η συζήτηση σήμερα για την αρχιτεκτονική, διεθνώς και ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία, δεν έχει να κάνει με στιλ ή σχολές ή με τις σχεδιαστικές χειρονομίες και την ποιητική μεγάλων δασκάλων. Η απάντηση στο ερώτημα «πού πάει η αρχιτεκτονική» έχει αρχίσει να διαμορφώνεται εδώ και δεκαπέντε χρόνια με νέο τρόπο, μετά το τέλος των «τάσεων» (βλ. Deconstruction/Αποδόμηση) και την έκρηξη του φαινομένου των starchitects της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας. Καμία πρόσφατη ιστορία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δεν ανιχνεύει τα ζητήματα με τον «παλιό τρόπο», αλλά ομαδοποιεί την κατανόηση των φαινομένων με λέξεις-κλειδιά όπως παγκόσμιο/τοπικό, πολιτισμική αποαποικιοποίηση και συμπερίληψη (βλ. για παράδειγμα την ανάδειξη της

αξίας της νέας αφρικανικής αρχιτεκτονικής), οικιστική ανάπτυξη των μεγαπόλεων, τοπίο/τοπογραφία και ένταξη στο περιβάλλον, κλιματική κρίση/αειφορία και βιωσιμότητα. Τα ζητήματα της μορφής δεν είναι πλέον κυρίαρχα, εφόσον βέβαια θεωρηθεί δεδομένη η διαχρονική επιδίωξη για αισθητική αξία κάθε αρχιτεκτονικής παρέμβασης.

Γίνεται πλέον αντιληπτό το άστοχο της έμφασης στη μικροκλίμακα φορμαλιστικά αυτοαναφορικών αρχιτεκτονικών αντικειμένων, τοποθετημένων σε αστικά περιβάλλοντα με δίκτυα και υποδομές απείρως μεγαλύτερης κλίμακας και πυκνότητας και με προβλήματα που επιβάλλουν νέες προσεγγίσεις. Η ίδια η μητρόπολη είναι μια μεγαδομή, στην οποία τα επιμέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία πρέπει να «ενορχηστρώνονται» με κριτήριο τη μέγιστη δυνατή ποιότητα της διαβίωσης. Η τέχνη της αρχιτεκτονικής αξίζει προφανώς να επιβιώσει, με βάση ωστόσο μια νέα ευαισθησία. Ο αρχιτέκτονας, οιοσεί ουμανιστής, καλείται να φροντίσει για τη βιώσιμη διαχείριση του χώρου, απαντώντας σε προκλήσεις που δεν είχαν μέχρι τώρα εμφανιστεί.

Τι σημαίνουν τα παραπάνω για την αρχιτεκτονική στην Ελλάδα; Το αίτημα για έναν νέο πολιτισμό του χώρου είναι σήμερα εξαιρετικά επείγον. Χρειάζεται η καλλιέργεια μιας νέας ευαισθησίας απέναντι στο περιβάλλον, η επανεφεύρεση του χώρου των πόλεων, η ανάπτυξη νέων -σχεδιαστικών και κοινωνικών- συμπεριφορών. Δεν νοείται η αρχιτεκτονική και το περιβάλλον να μην θεωρούνται σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ, συνδεδεμένα μεταξύ τους. Δεν είναι πλέον δυνατή η υπερδόμηση κάθε περιοχής, αστικής, εξωαστικής ή νησιωτικής, με όλο και μεγαλύτερη κατανάλωση του χώρου. Οι λόγοι δεν είναι αισθητικοί ή «ηθικοί» με την πικωνική έννοια: είναι πλέον λόγοι επιβίωσης. Μερικές φορές δίνεται η εντύπωση μιας επίθεσης κατά του περιβάλλοντος με νεοαποικιακή νοοτροπία, σαν να μην είναι ο τόπος μας δικός μας τόπος.

Είναι επίσης αναγκαίος ένας μεγαλύτερος βαθμός πειραματισμού στην ελληνική αρχιτεκτονική, από τα νέα υλικά και τις τεχνικές οικοδομικής παραγωγής έως τα ζητήματα της επανάχρησης και της ένταξης. Η διεθνής συζήτηση γύρω από αυτά κινείται. Βέβαια, δεν ξεχνάμε ότι το δομημένο περιβάλλον παράγεται και από τον παραγγελιοδότη, τον πελάτη, την αγορά. Κάθε κοινωνία διαμορφώνει το βιώσιμο περιβάλλον που της αξίζει.

Οι παραπάνω επιφυλλίδες δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα «Το Βήμα», 12 Μαΐου 2024 και 9 Ιουνίου 2024